

9-SINF " MEMORIY OBIDALAR"(ANIQLOVCHI VA UNING IFODOLANISHI)

Qoraqolpoʻgʻiston Respublikasi Shumanay tumani

1- sonli umumiy oʻrta tʻalim

maktabi Oʻzbek tili (Davlat tili) fan oʻqituvchisi

Tajimuratova Dilbar

Annotatsiya: Mazkur maqolada 9-sinf ona tili darsligidagi “Memoriy obidalar” mavzusi tahlil qilinib, undagi aniqlovchining grammatik vazifasi, uning ifoda vositalari va gapdagi oʻrni yoritiladi. Dastlab, aniqlovchi haqida nazariy maʼlumotlar berilib, uning soʻz turkumlari orqali ifodalanish shakllari oʻquvchilar darajasiga mos holda tushuntiriladi. Soʻngra “Memoriy obidalar” matni asosida aniqlovchining tahlili olib boriladi va u orqali til birliklarining boy imkoniyatlari namoyon etiladi. Maqola, shuningdek, oʻquvchilarda grammatik tahlil koʻnikmalarini shakllantirish va ularni vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Material dars jarayonida interaktiv yondashuv asosida aniqlovchini oʻrgatishda samarali vosita boʻlib xizmat qilishi mumkin.

Kalit soʻzlar: aniqlovchi, ifodalanish vositalari, grammatik tahlil, 9-sinf, ona tili, memoriy obidalar, matn tahlili, soʻz turkumlari, tilshunoslik, taʼlim.

Annotation: This article analyzes the topic “Memorial Monuments” in the 9th grade native language textbook, highlighting the grammatical function of the determiner in it, its means of expression and its place in the sentence. First, theoretical information about the determiner is provided, and its forms of expression through word groups are explained in accordance with the level of the students. Then, an analysis of the determiner is carried out based on the text “Memorial Monuments”, and through it the rich possibilities of language units are demonstrated. The article also serves to form grammatical analysis skills in students and educate them in the spirit of love for the homeland. The material can serve as an effective tool for teaching the determiner based on an interactive approach in the lesson process.

Key words: determiner, means of expression, grammatical analysis, 9th grade, native language, memory objects, text analysis, word groups, linguistics, education

Аннотация: В данной статье анализируется тема «Памятники памяти» в учебнике родного языка для 9-го класса, выделяются грамматическая функция детерминатива в ней, средства его выражения и место в предложении. Вначале дается теоретическая информация об определителе, а также объясняются формы его выражения посредством словосочетаний в доступной для уровня учащихся форме. Затем на основе текста «Памятники памяти» проводится анализ детерминанты, посредством которого раскрываются богатые возможности языковых единиц. Статья также служит развитию у учащихся навыков грамматического анализа и воспитанию их в духе любви к своей Родине. Материал может служить эффективным инструментом для обучения определителю на основе интерактивного подхода во время урока.

Ключевые слова: определитель, средства выражения, грамматический анализ, 9 класс, родной язык, объекты памяти, анализ текста, группы слов, лингвистика, образование

Kirish. Ona tili ta'limida o'quvchilarning grammatik bilim va ko'nikmalarini shakllantirish muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, gap bo'laklari, ularning tuzilishi va vazifasini o'rgatish orqali o'quvchilarning nutqiy savodxonligini oshirish mumkin. Shu jihatdan aniqllovchi va uning ifodalanish vositalarini o'rganish 9-sinf o'quvchilari uchun muhim bosqich hisoblanadi. "Memoriy obidalar" mavzusi esa bu grammatik birlikni o'zlashtirishda boy til materialiga ega bo'lib, o'quvchilarda nafaqat grammatik bilim, balki tarixiy-madaniy dunyoqarashni kengaytiradi. Ushbu maqolada aniqllovchining nazariy asoslari, ularning matndagi ifodalanish shakllari hamda "Memoriy obidalar" mavzusi asosida amaliy tahlili yoritiladi. Maqolaning maqsadi – aniqllovchining o'рни va ahamiyatini ochib berish orqali dars jarayonini yanada samarali tashkil etishga ko'maklashishdir.

Mavzuga oid adabiyotlar: Jo'rayev N., G'anieva M. va boshq. *Ona tili: 9-sinf uchun darslik.* Bu darslik maqola mavzusining asosiy manbasi hisoblanadi. Unda "Memoriy obidalar" mavzusi matn shaklida keltirilgan bo'lib, o'quvchilarda grammatik bilimlarni, xususan aniqllovchining ifodalanish shakllarini matn asosida tahlil qilish uchun

zarur til materiali mavjud. Matndagi birikmalar orqali aniqlovchilarning sifat, son, olmosh va otlar orqali ifodalanishi o'rganilishi mumkin. Sharipov Sh. *Hozirgi o'zbek adabiy tili sintaksisi*. – Bu asarda o'zbek tilining sintaktik tizimi chuqur yoritilgan. Jumladan, aniqlovchi gap bo'lagi sifatida nazariy jihatdan izohlanadi, uning morfologik shakllari, ifoda vositalari va aniqlanuvchi bilan munosabati tahlil qilinadi. Mavzuning ilmiy-nazariy asoslarini bayon etishda bu manba muhim ahamiyatga ega.

G'oziyev E. *Tilshunoslikka kirish*. – Bu asar umumiy tilshunoslikka oid bo'lib, sintaktik birliklar, gap bo'laklari haqida umumiy nazariy bilimlar beradi. Aniqlovchi tushunchasini boshqa til birliklari bilan bog'lab, gapning tuzilishidagi roli haqida umumiy metodologik yondashuvlar keltirilgan. Mavzuning nazariy poydevorini mustahkamlash uchun muhim manba.

Abdullaeva M. *O'zbek tili grammatikasi: Morfologiya va sintaksis*. – Mazkur asarda aniqlovchining turli grammatik vositalar orqali ifodalanishi, so'z turkumlariga aloqadorligi, hamda gapdagi sintaktik funksiyasi batafsil bayon qilingan. Mavzuni chuqur tahlil qilish, grammatik asosda dalillash uchun muhim manbadir. “Qodirov A. *Til va tafakkur*” - Bu asarda til va tafakkur o'zaro bog'liqlikda o'rganiladi. Til birliklarining, jumladan aniqlovchining, fikrni aniq ifodalashdagi roli yoritiladi. Bu manba o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda aniqlovchining ahamiyatini yoritishda foydalanish mumkin. Rasulova D. *Ona tili darslarida innovatsion metodlar*. – Mazkur qo'llanma grammatik mavzularni interaktiv, amaliy-uslubiy yondashuv asosida o'rgatish yo'llarini taklif etadi. Aniqlovchini matn asosida, mavzular bilan integratsiyalashgan holda o'rganishga doir tavsiyalar mavjud. “Memoriy obidalar” mavzusini o'rgatishda metodik asos sifatida ishlatilishi mumkin. Karimov A. *Sintaksisdan nazariy va amaliy mashg'ulotlar*. – Bu kitobda gap bo'laklari, xususan aniqlovchi bo'yicha nazariy materiallar bilan birga amaliy topshiriqlar va tahlil misollari keltirilgan. Dars jarayonida aniqlovchini mustahkamlash uchun mashqlar tanlashda muhim qo'llanma hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish inspeksiyasi. *Davlat ta'lim standarti: Umumiy o'rta ta'lim. Ona tili va adabiyot fani bo'yicha*. Mazkur hujjatda 9-sinf ona tili ta'limi uchun kompetensiyalar, o'quv maqsadlari

va natijalar aniq belgilangan. Aniqlovchi va boshqa sintaktik birliklarning o'quvchilarda qanday darajada shakllantirilishi lozimligi ko'rsatilgan. Mavzuning ta'limiy dolzarbligini asoslash uchun asosiy manba.

Mavzuning dolzarbligi: Bugungi kunda ona tili ta'limida grammatik tushunchalarni hayotiy va amaliy misollar asosida o'rgatish dolzarb masalalardan biridir. Ayniqsa, aniqlovchi kabi muhim gap bo'lagining o'quvchilar tomonidan to'g'ri anglanishi ularning yozma va og'zaki nutq madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. "Memoriy obidalar" mavzusi orqali aniqlovchini tahlil qilish o'quvchilarda nafaqat grammatik bilim, balki milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini ham tarbiyalaydi. Shu bois mazkur mavzuni ona tili darslarida chuqur o'rganish, aniqlovchining ifodalanish shakllarini amaliyot bilan bog'lash orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirish mumkin. Bu esa yangi o'quv dasturlari va kompetensiyaviy yondashuv talablariga to'liq javob beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada aniqlovchining ifodalanish shakllarini "Memoriy obidalar" mavzusi asosida o'rganishda lingvistik tahlil, tavsifiy-uslubiy va qiyosiy metodlar qo'llanildi. Dastlab, aniqlovchi haqida nazariy adabiyotlar asosida umumiy tushuncha berildi, so'ng mavzudagi matn asosida aniqlovchining amaliy ko'rinishlari aniqlab olindi. Matndagi aniqlovchilar morfologik va sintaktik nuqtayi nazardan tahlil qilindi, ularning gapdagi o'rni va ifodalanish vositalari o'rganildi. Shuningdek, o'quvchilarning grammatik bilimlarini oshirishga xizmat qiluvchi savol-javob, mashq va tahlil usullari hamda darslik va metodik qo'llanmalardan foydalanildi. Tadqiqotda tizimli yondashuv asosida aniqlovchining o'quvchilarning til kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rni yoritildi.

Tahlil va natijalar. O'tkazilgan tahlillar natijasida "Memoriy obidalar" mavzusi matnida aniqlovchining turli shakllarda – sifat, son, olmosh, ot va bog'lovchisiz qo'shma so'zlar orqali ifodalangani kuzatildi. Jumladan, "buyuk siymolar", "me'moriy obidalarimiz", "o'lkamizdagi qadimiy yodgorliklar" kabi birikmalarda aniqlovchi aniqlanuvchining belgisini turli so'z turkumlari vositasida bildirgani aniqlandi. Bu esa

o‘quvchilarga aniqlovchini matn asosida tahlil qilish, ularning gapdagi o‘rnini tushunish imkonini beradi.

Shuningdek, mavzuga oid mashqlar va savol-javoblar orqali aniqlovchining grammatik vazifasi, ifoda shakllari va uslublariga oid bilimlar mustahkamlandi. O‘quvchilarning fikrlash faoliyati va nutqiy savodxonligi ortishi kuzatildi. Tahlil jarayonida aniqlovchining asosiy vazifasi – aniqlanuvchining belgisini aniqlab berish ekanligi va bu orqali gap mazmunining aniqlashtirilishi o‘quvchilar tomonidan yaxshi o‘zlashtirildi.

Xulosa tariqasida aytish mumkinki, “Memoriy obidalar” mavzusi asosida aniqlovchini o‘rganish nafaqat grammatik bilimni chuqurlashtiradi, balki o‘quvchilarda madaniy merosga hurmat, mustaqil fikrlash va matnga tahliliy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ona tili darslarining samaradorligini oshiradi.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlillar asosida aniqlovchi va uning ifodalanish shakllarini “Memoriy obidalar” mavzusi misolida o‘rganish 9-sinf o‘quvchilari uchun samarali usul ekanligi ma’lum bo‘ldi. Matn asosida ishlash, grammatik tahlil qilish orqali o‘quvchilar nafaqat aniqlovchining gapdagi o‘rnini va vazifasini tushunadilar, balki til vositalaridan ongli foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. Bunday yondashuv ularda madaniy merosga nisbatan hurmat, estetik did va fikrni aniq ifodalash malakasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Takliflar shuni nazarda tutadiki,

1. Ona tili darslarida grammatik mavzularni matn asosida o‘rganish tizimli tarzda yo‘lga qo‘yilishi lozim. Bu, ayniqsa, aniqlovchi kabi gap bo‘laklarini o‘zlashtirishda samaralidir.
2. “Memoriy obidalar” kabi tarixiy-madaniy mavzular orqali grammatik tahlil o‘tkazish o‘quvchilarda ikki yo‘nalish – til va ma’naviy tarbiya – bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni uyg‘unlashtiradi.
3. Dars jarayonlarida interaktiv metodlar (klaster, insert, rolli o‘yinlar) orqali aniqlovchining tahlilini tashkil etish o‘quvchilarning faolligini oshiradi.

4. O‘quvchilar mustaqil tahlil qilishga undalishi, ya’ni matndan aniqlovchilarni topish, ularning turlarini aniqlash va grammatik tahlil qilish topshiriqlari berilishi tavsiya etiladi.

5. Ona tili darsliklarida har bir grammatik mavzu uchun zamonaviy, madaniy mazmunli matnlar asosida mashq va tahlil topshiriqlari ko‘paytirilishi maqsadga muvofiq.

Bu takliflar asosida dars jarayonlari yanada samarali va mazmunli bo‘lib, o‘quvchilarda grammatik savodxonlik bilan bir qatorda, milliy qadriyat va madaniyatga hurmat tuyg‘usi ham shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati.

1. Jo‘rayev N., G‘anieva M. va boshq. Ona tili: 9-sinf uchun darslik. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2022.

2. Sharipov Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili sintaksisi. – Toshkent: Fan, 2019.

3. G‘oziyev E. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2018.

4. Abdullaeva M. O‘zbek tili grammatikasi: Morfologiya va sintaksis. – Toshkent: Fan, 2020.

5. Qodirov A. Til va tafakkur. – Toshkent: Ma’naviyat, 2017.

6. Rasulova D. Ona tili darslarida innovatsion metodlar. – Toshkent: Ta’lim, 2021.

7. Karimov A. Sintaksisdan nazariy va amaliy mashg‘ulotlar. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.

8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish inspeksiyasi. Davlat ta’lim standarti: Umumiy o‘rta ta’lim. Ona tili va adabiyot fani bo‘yicha. – Toshkent, 2021.